

AHATANHEL KRYMSKY AND VOLYN: A REVIEW OF SCIENTIFIC EVENTS ON THE OCCASION OF THE 150TH ANNIVERSARY OF THE SCIENTIST'S BIRTH

V. Bilyk

PhD (History), Associate Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University
24, Chopin Str., Lutsk, 43005, Ukraine
Bilyk.Viktoria@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-1788-6704

In 2021 Ukraine celebrates 150 years since the birth of the famous orientalist, polyglot linguist, writer and poet, ethnographer, co-founder of the Ukrainian Academy of Sciences Ahatanhel Yukhymovych Krymsky. The future scientist was born in Volyn in the city of Volodymyr-Volynskiy. The family did not live here for long, but the people of Volyn consider A. Krymsky their compatriot. Realizing the great contribution of the scholar to the development of various branches of science, a number of scientific institutions in Volyn preserve, honor and promote the life and scientific heritage of Krymsky. This year such organizations of Volyn as Volyn National University named after Lesya Ukrainka, Volyn Museum of Local Lore, Volyn Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Volyn State Regional Universal Scientific Library named after Olena Pchilka, Volodymyr-Volynskiy Pedagogical College named after A. Yu. Krymsky co-organized a number of scientific events (such as exhibition, scientific seminar, evening of historical portrait, round table) dedicated to Ahatanhel Krymsky.

Keywords: Ahatanhel Krymsky, Volyn, anniversary, exhibition, scientific seminar, evening of historical portrait, round table

АГАТАНГЕЛ КРИМСЬКИЙ І ВОЛИНЬ: ОГЛЯД НАУКОВИХ ЗАХОДІВ З НАГОДИ 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЧЕНОГО

Зима 2021 р. позначена в Україні ювілеями двох видатних постатей – Лесі Українки та Агатангела Кримського. Цьогоріч виповнилося 150 років від дня народження цих непересічних особистостей. І хоча карантин вніс свої корективи, але вся наукова спільнота України долучилася до відзначення цих ювілеїв. Не стала винятком і Волинь. Відзначення 150-річчя від дня народження видатної поетеси позначилося серед іншого такою неординарною подією, як видання 14-томного зібрання її творів. Що стосується ювілею вченого, то на Волині відбулася низка заходів, присвячених його життю і творчості.

Упродовж січня – квітня цього року в обласному центрі Волині було організовано і проведено кілька наукових та науково-популярних імпрез.

Ювілейні заходи розпочалися ще за кілька днів до дати народження вченого. 6 січня 2021 р. у Волинській державній обласній універсальній науковій бібліотеці імені Олени Пчілки (ВДОУНБ) відбувся науково-літературний вечір історичного портрета “Агатангел Кримський: видатний вчений, народжений на Волині”. Автором сценарію та модератором заходу виступила провідна бібліотекарка відділу краєзнавчої літератури Наталія Хомяк. Вона разом з колегою Вітоєю Пашчук

представили, так би мовити, “волинську” сторінку життя А. Кримського – історію його товаришування з родиною Косачів та Лесею Українкою. Особливий наголос було зроблено на листуванні Лесі й Агатангела, їхніх роздумах стосовно історії Стародавнього Сходу. Цікавими деталями з життя вченого та родинного побуту Кримських у Звенигородці поділився з присутніми краєзнавець, заслужений працівник культури, колишній багаторічний директор Волинського краєзнавчого музею (ВКМ), методист Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВІППО) Анатолій Силюк.

Директор обласної бібліотеки Людмила Стасюк нагадала історію встановлення Волинської обласної літературно-мистецької премії імені Агатангела Кримського, яка була запроваджена в 1992 р. Л. Стасюк також ознайомила з лауреатами цієї премії, зауваживши, що за три десятиліття ними стало 38 осіб, зокрема двічі премія присуджувалася авторським колективам. У вечорі взяв участь один із лауреатів, відомий волинський письменник, перекладач Ігор Ольшевський. Він поділився власними роздумами про наукову спадщину А. Кримського, адже в його доробку є праця “Агатангел Кримський: поклик Сходу”¹.

Літературну частину вечора провела бібліотекарка науково-методичного відділу Євгенія Лисюк, у виконанні якої прозвучала поезія А. Кримського. Усі учасники заходу також мали можливість відвідати виставку методико-бібліографічних матеріалів “Все жертвую для тебе, краю мій!”, організовану працівниками відділу краєзнавчої роботи, на якій були представлені перевидання праць А. Ю. Кримського та матеріали на його пошану.

28 січня в Луцьку на базі ВІППО був проведений круглий стіл “Агатангел Кримський і Волинь”, співorganizаторами якого, крім ВІППО, стали ВКМ, Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України (ВООНСК) та Володимир-Волинський педагогічний фаховий коледж імені А. Ю. Кримського (ВВПК). Тематика доповідей охоплювала широке коло питань: науково-педагогічна та громадська діяльність вченого; А. Кримський у контексті української та світової педагогічної думки та практики; творче використання наукового доробку вченого в навчанні та вихованні учнівської та студентської молоді; вшанування пам’яті та популяризація спадщини А. Кримського. До участі в круглому столі долучилися науковці з Володимира-Волинського, Луцька, Острога, Львова, Києва, Черкас, а також педагогічні працівники волинських шкіл. Зокрема, збереженню пам’яті та популяризації наукової та життєвої спадщини вченого були присвячені доповіді методиста ВІППО Анатолія Силюка, директора ВОДУНБ імені Олени Пчілки Людмили Стасюк, к. і. н. Олени Бундак, провідної наукової співробітниці Музею історії Луцького братства, відділу ВКМ Вікторії Білик, наукових співробітників Володимир-Волинського історичного музею імені О. Дверницького Олени Черенюк, Ганни Доскоч та Богдана Яновича, заступника директора з наукової роботи Державного історико-культурного заповідника міста Острога Андрія Брижука. Науково-педагогічні працівники ВНУ імені Лесі Українки д. філол. н. Сергій Романов, д. і. н. Анатолій Шваб, к. і. н. Лариса Шваб, к. і. н. Алла Дмитренко, к. філол. н. Надія Сташенко, завідувачка Музею Лесі Українки, Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького в м. Києві Ірина Щукіна та наукова співробітниця відділу української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України в м. Львові Валентина Прокіп у своїх виступах зосередилися на епістолярній спадщині вченого, його етнографічних дослідженнях та відносинах з Лесею Українкою. Професор Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького Наталія Земзюліна поділилася роздумами про розуміння і трактування А. Кримським українських селян. Особливий інтерес викликали доповіді к. і. н., старшого наукового співробітника Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України Олени Огневої та д. ю. н., доцента НАДУ при Президентіві України Богдана Бернадського. Олена Огнева розповіла

про відносини Агатангела Кримського з його учнями, акцентувавши увагу на останньому з них – Омелянові Прицаку. Вразив її переказ спогадів О. Прицака про те, як він, повернувшись із військової служби в 1941 р., намагався віднайти в Києві чи Львові свого учителя, який безслідно зник, навіть не підозрюючи, що А. Кримського заарештували. Богдан Бернадський повідав про переслідування вченого радянською владою, зупинившись на деталях кримінальної справи проти нього.

За результатами роботи круглого столу ВІППО найближчим часом буде видано збірник наукових праць.

Ще один подібний захід, а саме всеукраїнський науковий онлайн-семінар “Люди Великої Волині: Агатангел Кримський”, був організований ВНУ імені Лесі Українки та ВВФПК імені А. Ю. Кримського і проведений 16 березня. Учасниками заходу стали переважно науково-педагогічні працівники університету та коледжу. Причому більшість учасників свої дослідження присвятили літературній та мовознавчій діяльності вченого. Загалом же можемо виділити кілька тематичних блоків. Взаємовідносини Агатангела Кримського і Лесі Українки та їхня епістолярна спадщина знайшли своє відображення в доповідях д. філол. н. Сергія Романова, Терези Левчук, к. філол. н. Галини Шостак, Світлани Богдан, Олени Маланій. Декадентство А. Кримського, його поезія та проблематика і стиль ранніх оповідань стали предметом досліджень д. філол. н. Маргарити Жуйкової, Марії Моклиці, Ніни Данилюк, Надії Колошук, к. філол. н. Вікторії Сірук, Олени Кицан, Вікторії Соколової.

Мовознавчим працям Агатангела Юхимовича і його дослідженням творів С. Руданського були присвячені виступи к. філол. н. Юрія Громика та Ольги Яблонської. Надзвичайно живою та емоційною була розповідь к. філол. н. Тетяни Данилюк-Терещук про Агатангела Кримського у спогадах Наталі Полонської-Василенко.

Заключну частину семінару становили доповіді, присвячені пошануванню А. Кримського. Зокрема, к. і. н. Микола Нагірний проаналізував праці сучасних російських істориків, акцентувавши те, що вони вважають А. Кримського російським ученим, оскільки він був одним з основоположників сходознавчої науки не лише в Україні, а й у Росії. К. філол. н. Антоніна Редько нагадала історію запровадження Волинської обласної літературно-мистецької премії імені Агатангела Кримського та ознайомила з творчістю її лауреатів. Співробітники Музею історії Луцького братства, відділу ВКМ Олена Бірюліна та к. і. н. Вікторія Білик розповіли присутнім про колекцію матеріалів, присвячених життю і творчості вченого, які зберігаються в музейних фондах. Свого часу вони підготували каталог цих матеріалів, який сьогодні готується до перевидання².

Зауважимо, що ВКМ є саме тією установою на Волині, де зосереджено найбільше матеріалів про А. Кримського і яка активно займається популяризацією творчості вченого. Формування музейної колекції розпочалося ще в далекі 1970-ті рр., після відзначення 100-річчя від дня народження А. Кримського. Перші експонати потрапили до Луцька завдяки старанням Римми Кашевської, тодішньої завідувачки відділу давньої історії ВКМ, та Петра Заклекти, директора Володимир-Волинського історичного музею. Ці науковці вирушили у відрядження до Звенигородки, звідки й привезли оригінальні фото, листівки та прижиттєві видання праць А. Кримського. На жаль, у музеї не збереглася інформація про деталі цієї поїздки, але відомо, що привезені матеріали були розділені навпіл і поповнили фонди обох музеїв. З тих пір колекція поступово поповнювалася, насамперед завдяки відомій лучанці, к. і. н., науковому співробітнику Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України Олені Огневій. Працюючи свого часу в музеї, пані Олена не втрачала жодної можливості, аби поповнити колекцію. І навіть сьогодні, коли вже не є співробітницею ВКМ, вона турбується і допомагає нам поповнювати фонди, а також надає консультації. Ще одна особа, якій завдячуємо появою нових експонатів, – відомий черкаський історик-краєзнавець, журналіст із Звенигородки Володимир Хоменко. Маючи поважний вік, він продовжує досліджувати життя і творчість свого

відомого земляка. Наприкінці минулого року пан Володимир передав музею цінні експонати: прижиттєве видання бібліографічного покажчика творів А. Кримського³; автореферат дисертації “Исторические взгляды А. Е. Крымского”, захищеної в 1970 р. в Києві Казимиром Гурницьким, з автографом автора⁴; свою монографію “Кримський”⁵; листівки, конверти, видані з нагоди 100-річного ювілею А. Кримського; газети з публікаціями про вченого тощо. Наразі листування з В. Хоменком триває, і ми сподіваємося, що найближчим часом музейна колекція поповниться новими дослідженнями історика.

Отже, на сьогодні колекція матеріалів про А. Ю. Кримського становить близько 170 одиниць збереження – це 35 предметів основного фонду та понад 130 предметів науково-допоміжного фонду. Такий комплекс матеріалів дає змогу музейним працівникам активно долучатися до вшанування пам’яті А. Кримського, організовуючи різні виставки та проводячи інші заходи.

Цього року традиція не була порушена і до 150-річного ювілею вченого науковцями Музею історії Луцького братства, відділу ВКМ 28 січня було відкрито оригінальну виставку “Найкращий кримський подарунок Україні”. Основу експозиції становлять матеріали музейної колекції – оригінальне фото А. Кримського, прижиттєві видання його праць, оригінальні листівки к. XIX – першої третини XX ст. з видами міст, де вчений народився, жив, навчався та працював, – Володимира-Волинського, Острога, Києва, Москви, Львова та ін., матеріали на пошану вченого. Документальний ряд доповнюють предмети побуту к. XIX – сер. XX ст., за допомогою яких ми намагалися відобразити побут Агатангела Кримського та його рідних, друзів, колег. На виставці також демонструються оригінальні речі, які не мають безпосереднього стосунку до вченого, але за допомогою яких автори виставки проілюстрували історію роду Кримських. Зокрема, на виставці представлено документ 1760-х рр. кримськотатарською мовою, який походить з Бахчисараю – столиці Кримського ханства, міста, звідки були родом предки вченого. У листі комендант Перекопської фортеці Масуд Гірей-Султан звернувся до князя Станіслава Любомирського з приводу залагодження конфлікту. Ханський урядовець попереджав про потенційні негативні наслідки для польських купців, оскільки польська влада в домовлений час не виплатила компенсацію за грабунок татарських підданих на території князя. В експозиції також представлено тлумачення цього листа польською мовою, яке на прохання волинської влади у 1934 р. здійснив професор Віленського університету тюрколог Серая Шапшал. А от про те, яким було місто Володимир-Волинський, коли сюди переїхав жити Юхим Степанович Кримський у 1860-х рр., свідчать оригінальна акварель та план міста, які були виконані російським художником Дмитром Струковим у 1866 р.

Цьогорічна музейна виставка відрізняється від попередніх передусім тим, що її автори прагнули не просто показати наукову спадщину вченого А. Кримського, а ставили собі за мету познайомити відвідувачів із людиною Агатангелом Кримським, сином і братом, товаришем і колегою, талановитим поетом і прозаїком, орієнталістом і мовознавцем; ознайомити з аспектами його повсякденного життя, зробити чутливим сприйняття ювілейної теми. Очевидно, що задум вдався, оскільки упродовж січня – квітня, незважаючи на карантинні обмеження, на виставці побувало багато відвідувачів – від учнів і студентів до пересічних волинян.

Враховуючи зацікавленість музейних поціновувачів, у науковців ВКМ з’явилася ідея провести науково-популярний захід, аби ще ширше ознайомити їх з особистістю Агатангела Кримського. Отож 15 квітня у ВКМ відбулася зустріч зі студентами факультету історії, політології та національної безпеки ВНУ імені Лесі Українки “Історія з чаєм”, присвячена 150-річному ювілею Агатангела Кримського і Лесі Українки. Організувала захід провідна наукова співробітниця музею, к. і. н. Світлана Чибирак за участі колеги к. і. н. Вікторії Білик. Задум полягав у тому, щоб ознайомити студентську молодь з історією Сходу, східними традиціями. А присвятили захід двом

відомим постатям не випадково, адже Агатангела Кримського і Лесю Українку еднала тривала дружба, вони листувалися. Леся Українка консультувалася з А. Кримським як фахівцем при написанні свого підручника з історії Стародавнього Сходу. Така назва заходу була обрана спеціально, оскільки зустріч проходила у форматі бесіди за чаєм, адже дуже часто і в родині Лесі Українки, і в родині Кримських саме за чаєм провадилися інтелектуальні бесіди. Наша зустріч складалася з кількох тематичних блоків. Спочатку пані Світлана розповіла про чайні традиції різних країн Сходу. Потім до слова запросили представника чайної компанії “Ранватта” в Україні пана Ніссанка Араччі, який ознайомив учасників зустрічі з історією поширення чаю в Шрі-Ланці, розповів про чайні традиції шріланкійців і поділився секретами чайного бізнесу. Далі організатори запропонували присутнім скуштувати один із видів чаю, приготовлений різними способами. А за чаюванням ми продовжили нашу розмову про Агатангела Кримського та Лесю Українку. Спочатку з’ясовували деталі їхнього знайомства, дружби та співпраці, потім обговорювали сімейні традиції і гостинність Косачів та Кримських, де завжди знаходилося місце чаюванню. Основне ж місце в розмові було відведено Сходу, його природі, населенню, традиціям і побуту місцевих мешканців. Авторка цих рядків, вивчивши детально листи Агатангела Юхимовича з Бейрута до рідних і колег, намагалася розповісти присутнім про такий Схід, яким його побачив вчений під час свого наукового відрядження до Сирії та Лівану з метою вивчення арабської мови і роботи з рукописами в 1896–1898 рр. І насправду, листи А. Кримського містять надзвичайно цікаві деталі про побут і традиції місцевого населення, його культуру, умови життя тощо. Для частини студентів ця зустріч стала цікавим продовженням екскурсії по експозиції виставки, присвяченої вченому. Отримані відгуки дають змогу сподіватися, що ми досягли поставлених цілей – для когось відкрили ім’я Агатангела Кримського, а комусь він став ближчим і зрозумілішим.

Як відомо, саме Волинь стала місцем народження А. Кримського. Батько майбутнього вченого Юхим Степанович Кримський прибув до Володимира-Волинського приблизно в першій половині 1860-х рр. з білоруського Мстислава. Сімейна трагедія – пожежа, у якій велика сім’я Кримських втратила майже все своє майно, – змусила молодих членів родини покинути рідне місто в пошуках засобів до існування. Саме у Володимирі-Волинському Юхим Кримський знайшов роботу, житло, створив сім’ю, одружившись з Аделаїдою Матвіївною Сидорович. Тут у подружжя народилося двійко дітей – Марія та Агатангел. Тож батько був змушений шукати більш високооплачувану роботу, і Кримські в червні 1871 р. переїхали до Звенигородки. Це містечко Агатангел Кримський вважав своєю малою батьківщиною, не висловлюючи жодного пієтету до Володимира-Волинського. Але оті кілька місяців його життя на Волині дають змогу волинянам вважати вченого своїм земляком, належно пошановуючи та популяризуючи його ім’я.

¹ Ольшевський І. Агатангел Кримський: поклик Сходу. – Луцьк, 2012. – 252 с. ВКМ. Інв. № КДФ-24209.

² Вікторія Білик, Олена Бірюліна. Матеріали про життя і творчість А. Ю. Кримського у фондах Волинського краєзнавчого музею. Каталог-довідник // Волинський музей: історія і сучасність: Науковий збірник. – Вип. 4. – Луцьк, 2009. – С. 62–67.

³ Бібліографічний покажчик писаннів академіка А. Е. Кримського. – Київ: Українська Академія Наук, 1926. – 44 с. ВКМ. Інв. № КДФ-26248.

⁴ Гурницький К. И. Исторические взгляды А. Е. Крымского. Автореферат диссертации. – Киев, 1970. – 32 с. – ВКМ. Інв. № КДФ-26247.

⁵ Хоменко В. М. Кримський. – Київ: Арт-Економі, 2013. – 64 с., іл. (Серія “Особистість і доба”). – ВКМ. Інв. № КДФ-26246.

В. А. Білик